

Л.О. Федоренко
м. Житомир

ПОЕТИКА «LEHRSTÜCKE»: МУЗИКА І ЗОНГИ

Розвідка присвячена дослідженню художніх особливостей жанру «Lehrstück»¹ як драматичного жанру з прагматичною спрямованістю на аналітичну позицію реципієнта. Йдеться насамперед про шість невеликих драматичних творів, написаних Б. Брехтом в період з 1929 по 1935 роки і окреслених поняттям «Lehrstück» («Переліт через океан», «Баденська навчальна драма про згоду», «Той, що каже «так», і той, що каже «ні», «Захід», «Виняток і правило», «Горації і Куріації»).

Особливістю «Lehrstück» є чотирьохскладова організація драматургічного матеріалу, в структурі якого виокремлюються діалогічний, авторський, музичний і зонговий пласти. Природа «Lehrstücke» синкретична і об'єднує в собі зображально-виражальні можливості різних мистецтв (слова, співу, музики, живопису тощо). Користуючись терміном О.С. Чиркова, «Lehrstück» є метавидом видовищних мистецтв [1: 104-108]. Це і є власне мистецтво театральне. Тобто, драматургія поширює свою владу не лише на поезію драматичну, але й на мистецтво театральне, оперне, балетне, інструментальне, на мистецтво пантоміми, естради, цирку, кабаре, концерту. А з виникненням у ХХ ст. новітніх видів мистецтва – радіо-, кіно-, телемистецтва – народжується драматургія, обумовлена аудіо-візуальною природою цих мистецтв [1: 106-107].

Одним з перших митців, що скористався усім розмаїттям мистецьких засобів для творення своєї драматургії, був Б. Брехт.

Оскільки *музика* є невід'ємною складовою частиною «Lehrstück», витоки жанру слід шукати у тенденціях музичної культури Німеччини другої половини 1920-х років. Невипадково перші «Lehrstücke» («Переліт Ліндбергів», «Баденська навчальна драма про згоду») вперше демонструвалися в рамках Баден-Баденського музичного фестивалю. Відповідно характер і специфіка обох творів були чітко визначені програмою свята, в одному із пунктів якої значилися «музичні твори прикладного і суспільного значення».

Те, що витоки «Lehrstück» як специфічного літературно-музичного жанру слід вбачати в музичному мистецтві, свідчить і той факт, що ці п'єси, у своїй переважній більшості, мають і музично-теоретичне позначення жанру. Так, «Переліт Ліндбергів» є *«кантатою для соло, хору і оркестру»*, «Баденська навчальна драма про згоду» – *драматична ораторія*, «Той, що каже «так», і той, що каже «ні» – *«шкільні опери»*, «Захід» – *політична ораторія*.

Текст «Lehrstück» не є самодостатнім для реалізації навчально-естетичної мети таких п'єс – лише разом з музикою (а також іншими зображально-виражальними засобами театру) він складає необхідний комплекс «навчальної справи». Отже, музика в «навчальному» театрі є не лише «декоративним» елементом постановки, вона – неодмінна складова «навчальної справи».

¹ «Lehrstück» (форма множини: «Lehrstücke») – в буквальному перекладі з німецької мови означає «повчальна п'єса». Але відповідно до авторської інтенції «Lehrstück» є *learning-play* (навчальною вправою).

Музика у «Lehrstück» не обмежується лише драматичною функцією, засобом роз'яснювальної ілюстрації до дії та тексту – у поєднанні з текстом, проекціями, облаштуванням сцени тощо ці зображально-виражальні театральні засоби створюють багатошаровість змісту, драматургію одночасності багатьох смислових рівнів, свого роду текстуально-музичну поліфонію. Зокрема, можна виділити такі функції музичного компонента у «Lehrstück»: 1) суспільна; 2) практична (Gebrauchsmusik); 3) комунікативна; 4) коментуюча; 5) ілюзійоруйнівна; 6) мобілізуюча.

Користуючись термінологією Б. Брехта та Г. Айслера, йдеться про «жестову» або «жестикуюльційну» музику (gestische Musik), вид практично значимої й суспільно обумовленої мистецько-естетичної категорії. «Жестова» музика є «метрично формуючим», а також «семантично спрямовуючим елементом» «Lehrstücke» (Й. Луччезі).

За допомогою акустичного «жесту» (ритмічна фіксація тексту, ведення мелодії) музика спроможна передати авторську інтенцію, направити думку учасника «Lern-Spiel» у бажане русло.

«Жестова» музика може бути також не пов'язаною з текстом і, незалежно від словесної партії, виконувати власну *коментуючу функцію*.

У статті «Про використання музики в епічному театрі» (1935/36) Брехт пише: «З практичної точки зору, жестова музика – це та, яка допомагає актору продемонструвати певну сукупність жестів. Так звана «дешева» музика у кабаре та опереті вже давно є видом жестової музики. Натомість «серйозна» музика все ще тримається за ліризм й піклується про індивідуальне вираження» [2: 219-220].

Отже, «жестова» музика є видом практично значимої й суспільно обумовленої мистецько-естетичної категорії. Така музика, за словами Брехта, є свого роду філософською, оскільки уникає будь-якого «наркотичного впливу», чітко і ясно підкреслює політичний та філософський зміст тексту, дії або жесту. Музика має застерігати публіку від «трансу», зменшувати ілюзійний ефект постановки. Той тип музики, який виступає як «фатум» і має суто «кулінарні» завдання, є неприйнятним для брехтівського театру, оскільки виконує «шкідливу» суспільну функцію [2: 223-224].

Ліро-епічним компонентом у драматургічній площині «Lehrstück» є зонги.

Зонги – це різновид «тексту у тексті». Вони наповнює драму відкритою прагматичною спрямованістю на аналітичну позицію реципієнта [3].

Зонги є особливою формою епічно-коментуючого тексту повчально-роз'яснювального характеру, які виконуються дійовими особами п'єси або спеціально введеними персонажами. Як ліро-епічний елемент у канві драматургічного тексту, ці пісні стали характерною ознакою «Lehrstück», одним із головних структурних компонентів таких драм і формою авторської присутності у творі. Введення зонгу в драму свідчить про розширення меж і збагачення традиційної форми драматичного твору. Вони дають можливість автору не лише імпліцитно бути наявним у творі, а й безпосередньо «втручатися» у перебіг подій. Серед функцій зонгів чи не найголовніші ілюзійоруйнівна та викривальна функції.

Зонги в «Lehrstück» представлені як відносно самостійне ліро-епічне утворення у драматургічній канві, водночас семантично вони тісно пов'язані з текстовим цілим. У такий спосіб зонги виконують текстотвірну функцію: по-перше, вони впливають на семантику твору, по-друге, завдяки цим вставним конструкціям драматичний твір набуває епічних рис.

Функції зонгів на змістовому рівні (за Н.В. Возненко):

– текстокоментуюча (текстокоментуючі зонги є контекстуальними антонімами до попередніх або наступних реплік персонажів і є тотожними позиції самого автора). Наше дослідження зонгів у «Lehrstück» показало, що переважна кількість «вставних пісень» мають текстокоментуючий характер;

– текстодоповнююча (тестодоповнюючі зонги – це ліро-епічні конструкції, які є контекстуально синонімічними до попередніх реплік виконавців і певним чином «дублюють» діалогічний текст у віршовано-музичній формі);

– текстопродовжуюча (текстопродовжуючі зонги – ліро-епічні конструкції, які є контекстуально синонімічними до наступних сцен або реплік) [3].

На мовному рівні можна виділити такі стилістичні засоби увиразнення мовлення, які наявні у зонгах: звукові та лексичні повтори (асонанс, алітерація, тавтологія), риторичні й синтаксичні фігури (риторичні запитання, синтаксичний паралелізм, анафора), іронія, сарказм, гіпербола, епіфора, словникові і контекстуальні антоніми, алюзії, ремінісценції, прийом порушення семантичної сполученості слів, словникові і контекстуальні антоніми, градація.

Зонги сприяють фіксації уваги глядача на найважливіших моментах твору, концентровано відбивають авторську думку. Вони є однією з форм авторської присутності у драмі. Це свого роду *апарте*, промова персонажа, що адресується не співрозмовнику, а самому собі, а також публіці. Це слова, які ніби ненароком зриваються з вуст дійових осіб і так само випадково «підслуховуються» глядачами. Ці «моменти внутрішньої правди» – адже в апарте герої ніколи не лукавлять – надають подієвій динаміці своєрідної перерви, під час якої глядач отримує час (і матеріал) для роздумів, (само)рефлексії, оцінки чи переоцінки явищ та власних цінностей, для прийняття рішення.

Отже, брехтівські «Lehrstücke», охоплюючи розмаїтий арсенал зображувально-виражальних можливостей інших мистецьких засобів, є зразком розвитку драматургії до метавиду видовищних мистецтв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чирков О.С. Драматургія – мистецтво драми? / О.С. Чирков // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2006. – № 30. – Філологічні науки. – С. 104–109. – ISSN 2076-6173.
2. Brecht B. Schriften. Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag / B. Brecht. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag, 1997. – В. 6. – 798 S.
3. Возненко Н.В. Стилїстика сонгів у Бертольта Брехта: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Возненко Наталя В'ячеславівна; Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 19 с.